

Εμίλιο Τζεντίλε

Έθνη και εθνικισμός

Επιμέλεια: Θανάσης Γιαλκέτσης

«Αγαπώ υπερβολικά τη χώρα μου, για να 'μαι εθνικιστής» έγραφε ο Αλμπέρ Καμί («Γράμματα σ' ένα φίλο Γερμανό»). Στο έθνος και τον εθνικισμό αναφέρεται το ακόλουθο κείμενο του Ιταλού ιστορικού Εμίλιο Τζεντίλε, που είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης La Sapienza.

Η νεότερη αντίληψη του έθνους συνδέεται με την ιδέα του ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους και με το φαινόμενο του εθνικισμού. Ως εθνικισμό, με την πιο γενική έννοια που χρησιμοποιείται στην ιστοριογραφία και στη θεωρητική ανάλυση (επομένως χωρίς να του αποδίδουμε έναν ηθικό ή πολιτικό χαρακτηρισμό), εννοούμε οποιοδήποτε κίνημα το οποίο:

- α) υποστηρίζει την ύπαρξη του έθνους ως πραγματικότητας και επιθυμεί τη διατήρησή του·
- β) υπερασπίζεται και προωθεί το πρωτείο του έθνους στη συλλογική ζωή και τείνει να το υλοποιεί κυρίως με τον θεσμό ενός ανεξάρτητου και κυρίαρχου κράτους·
- γ) τοποθετεί στην κορυφή των πολιτικών αξιών του πολίτη το χρέος της πίστης και της αφοσίωσης στο εθνικό κράτος, περιβάλλοντας το έθνος με μian αίγλη ιερότητας.

Για τον εθνικισμό ο ρόλος του εθνικού κράτους δεν είναι μόνο να εξασφαλίζει και να προστατεύει την εξέλιξη της συλλογικής ζωής του πληθυσμού που αυτό κυβερνά· το εθνικό κράτος έχει επίσης το θεμελιώδες καθήκον να καλλιεργεί, να διαφυλάσσει και να διαιωνίζει την εθνική ταυτότητα στη συνείδηση των πολιτών, συναδελφώνοντάς τους με την αγάπη για την πατρίδα.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος σηματοδοτεί μian αποφασιστική στροφή στην ιστορία του εθνικισμού. Στην ερημωμένη και κατεστραμμένη Ευρώπη θα υψωθούν έγκυρες φωνές πολιτικών και διανοουμένων, οι οποίοι ζητούσαν το τέλος κάθε εθνικισμού και την υπέρβαση του εθνικού κράτους, που θεωρούνταν οι κυριότεροι υπεύθυνοι για τους πολέμους και τις σφαγές που έπληξαν την ανθρωπότητα σε λιγότερο από μισό αιώνα.

Στη συνείδηση των ευρωπαϊκών δημοκρατιών η ανάμνηση του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου ευνόησε ένα βαθύ πολιτιστικό και ηθικό μετασχηματισμό απέναντι στον εθνικισμό, που εκτόπισε από το κέντρο της πολιτικής τη ρατσιστική νοοτροπία, την πολεμική κουλτούρα που αναγόρευε τις στρατιωτικές αξίες σε ουσία του πατριωτισμού, τον μύθο της πολιτικής της ισχύος που συνδεόταν με τη δύναμη των όπλων και με την επέκταση της εδαφικής κυριαρχίας, με δυο λόγια όλα αυτά που είχαν συνδεθεί με τον ευρωπαϊκό εθνικισμό από τα μέσα του 19ου αιώνα ως τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι φιλοδοξίες και οι επιδείξεις μεγαλείου και ισχύος των εθνικών κρατών, που είχαν κυριαρχήσει και βασανίσει τη ζωή της Γηραιάς Ηπείρου επί αιώνες, εκτοπίστηκαν μεταξύ των αναμνήσεων ενός τραγικού παρελθόντος, μολονότι ορισμένα από τα μεγαλύτερα κράτη που νίκησαν στη δεύτερη παγκόσμια σύγκρουση, όπως η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία, διατήρησαν ακόμα συμπεριφορές μεγάλης δύναμης στην παγκόσμια σκηνή.

Η απόρριψη του εθνικισμού, που διαιρούσε τους ευρωπαϊκούς λαούς, θεωρήθηκε ο μόνος δρόμος για να διαφυλαχθεί στην Ευρώπη –στη νέα εποχή των ηπειρωτικών κρατών– η πολιτισμική της ταυτότητα και για να δοθεί στους Ευρωπαίους η ικανότητα να ελέγχουν και να αποφασίζουν τη μοίρα τους.

Η ανάδυση μιας πιο ισχυρής επιθυμίας για την υπέρβαση των παλιών εχθροτήτων και αντιπαλοτήτων μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνών, με την ανακάλυψη κοινών πολιτισμικών ριζών και πνευματικών παραδόσεων, φάνηκε να ενθαρρύνει τις προσπάθειες που απέβλεπαν στον περιορισμό της κυριαρχίας των εθνικών κρατών μέσα σε νέες πολιτικές και οικονομικές δομές ευρωπαϊκών διαστάσεων. Με αυτό το πνεύμα τέθηκαν οι βάσεις για την οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής κοινότητας.

Η οικοδόμηση αυτής της νέας ευρωπαϊκής οντότητας υπήρξε κάθε άλλο παρά γρήγορη και ανεμπόδιστη. Μεταξύ των εμποδίων ήταν η πολυπλοκότητα των εδραιωμένων στην πραγματικότητα των εθνικών κρατών συλλογικών συμφερόντων και η αντίσταση από τα εθνικά κράτη στο να απαρνηθούν τμήματα της κυριαρχίας τους. Η ιδιαιτερότητα των πολιτισμών, των αξιών, των ιστορικών παραδόσεων των διάφορων ευρωπαϊκών λαών αποκαλύφθηκε πιο ανθεκτική από τις πολύ πιο αδύναμες εκκλήσεις σε μια κοινή ιδεατή ενότητα.

Αφού περιορίστηκε στην Ευρώπη, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο εθνικισμός βρήκε νέες και ευρύτερες περιοχές επέκτασης στην Ασία, την Αφρική και την Ωκεανία, όπου μεταφυτεύτηκε με την επιτυχία των επαναστατικών ανταποικιοκρατικών κινημάτων, που έθεσαν τέρμα στις ευρωπαϊκές ιμπεριαλιστικές κτήσεις αυξάνοντας αξιοσημείωτα τον αριθμό των εθνικών κρατών. Η δύναμη και οι ρυθμοί επέκτασης του εθνικού φαινομένου αποτελούν ένα από τα πιο πολύπλοκα και σαγηνευτικά προβλήματα του σύγχρονου κόσμου.

Κεντρικό στις προσπάθειες ανάλυσης και ερμηνείας αυτού του φαινομένου είναι πάνω απ' όλα το ζήτημα του έθνους, που αφορά όχι μόνο τον ορισμό της έννοιάς του, αλλά το ίδιο το πρόβλημα του χαρακτήρα του: αν δηλαδή το έθνος πρέπει να θεωρείται μια αιώνια πραγματικότητα, μια αρχέγονη και ανεξάλειπτη οντότητα, επειδή έχει τις βάσεις του στην ίδια τη φύση της ανθρώπινης ύπαρξης και επομένως είναι και θα είναι διαρκώς παρόν στο ανθρώπινο γίγνεσθαι, ή αν πρόκειται για μια προσωρινή πραγματικότητα, δηλαδή για μια μορφή συλλογικής ένωσης που εμφανίστηκε σε μια πρόσφατη εποχή της ιστορίας, που πηγαζε από οικονομικές και πολιτικές ανάγκες του νεότερου κράτους, από τη συγκεντροποίηση, τη γραφειοκρατικοποίηση, την εκβιομηχάνιση, και που γι' αυτό τον λόγο σε ένα λιγότερο ή περισσότερο μακρινό μέλλον θα ξεπεραστεί εξαιτίας της αλλαγής των ιστορικών περιστάσεων από τις οποίες προέκυψαν το ίδιο το έθνος, το εθνικό κράτος και ο εθνικισμός.

Πολύ σχηματικά, οι σύγχρονες ερμηνείες του εθνικού φαινομένου μπορούν να διακριθούν σε δύο κύριους προσανατολισμούς.

Στην πρώτη περίπτωση, που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε θεωρία του πραγματικού έθνους, το έθνος θεωρείται μια αντικειμενική πραγματικότητα, μια αληθινά υπαρκτή οντότητα, που προηγείται της γέννησης του εθνικού κράτους και αποτελεί τη μήτρα του.

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, το εθνικό κράτος είναι ουσιαστικά η έκφραση μιας συλλογικής υποκειμενικότητας, που διαμορφώθηκε μέσα στον χρόνο και που απέκτησε συνείδηση της ταυτότητάς της μέσω του εθνικισμού. Με αυτή την έννοια έγινε λόγος, σχετικά με την απαρχή του εθνικού φαινομένου στη σύγχρονη εποχή, περί «αναγέννησης» και «αφύπνισης» του έθνους.

Στη δεύτερη περίπτωση, που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε θεωρία του φαντασιακού έθνους, το έθνος θεωρείται όχι μια αντικειμενική πραγματικότητα, αλλά μια απλή πολιτισμική κατασκευή, ένας μύθος, ένα πολιτικό σχέδιο, με δυο λόγια ένα ιδεολογικό τεχνούργημα, από το οποίο επωφελήθηκαν τα κυρίαρχα στρώματα του κεντρικού κράτους μέσω της «εθνικοποίησής» τους. Εκκινώντας από αυτές τις δύο διαφορετικές προοπτικές οι ερμηνευτές του εθνικού φαινομένου εκτίμησαν προφανώς με τρόπο αντιθετικό τον ρόλο του εθνικισμού και του εθνικού κράτους στη σύγχρονη ιστορία και στο προσεχές μέλλον.

Για τους υποστηρικτές της θεωρίας του φαντασιακού έθνους, το εθνικό φαινόμενο είναι το κατάλοιπο μιας εποχής που βρίσκεται ήδη στη δύση της.

Οι υποστηρικτές της θεωρίας του πραγματικού έθνους, παρόλο που δεν αρνούνται την πραγματικότητα ενός νέου υπό διαμόρφωση κόσμου, είναι ωστόσο πεισμένοι ότι τα έθνη, ως αντικειμενικές πραγματικότητες και όχι απλές ιδεολογικές κατασκευές, δεν προορίζονται να χαθούν, όπως δείχνουν η αφύπνιση των εθνοτήτων και των εθνικισμών μετά την κατάρρευση της σοβιετικής αυτοκρατορίας και η συνέχιση των εθνικών εντάσεων και συγκρούσεων. [...]

[Πηγή: Εφημερίδα Των Συντακτώ ν, 17.02.2018](#)

https://www.efsyn.gr/themata/idees-palies-kai-nees/140691_ethni-kai-ethnikismos

